

Kijowski, Jerzy

Kształtowanie się obecnego województwa ostrołęckiego

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 4, 5-14

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z badań historyków i socjologów

JERZY KIJOWSKI

KSZTAŁTOWANIE SIĘ OBECNEGO WOJEWÓDZTWA OSTROŁĘCKIEGO

Województwo ostrołęckie utworzone zostało 1 czerwca 1975 r., kiedy to w wyniku przejścia z trójstopniowego na dwustopniowy podział administracyjny kraju, zlikwidowano powiaty, a w miejsce dotychczasowych dziewiętnastu województw, w tym dwóch tzw. miejskich, tj. Warszawy i Łodzi, utworzono ich czterdzieści dziewięć.

Ostrołęka po raz pierwszy została miastem wojewódzkim, chociaż kilka razy w historii stanowiła centrum pewnego regionu. Dokładna data utworzenia powiatu ostrołęckiego nie jest znana. Musiało to jednak nastąpić na początku XV wieku. Świadczy o tym fakt, że w momencie włączania Mazowsza do Korony, co nastąpiło w 1526 roku, nowo utworzone województwo mazowieckie posiadało 10 ziem i 25 powiatów, zaś jednym z 4 powiatów w ziemi łomżyńskiej był powiat ostrołęcki.

Inne źródła z kolei mówią o tym, że w pierwszej połowie XV wieku szybko rozwijająca się Łomża przejęła funkcje sądowno-administracyjne i zarząd dóbr książęcych od Nowogrodu, stając się stolicą ziemi łomżyńskiej¹. Znacznie wzrosła liczba szlachty, co spowodowało potrzebę powołania nowych miejsc sprawowania sądów, toteż ziemię łomżyńską podzielono wkrótce na cztery powiaty. Jednym z nich został powiat ostrołęcki, zanotowany w księgach od 1445 roku².

Koniec wieku XV i pierwsza połowa wieku XVI przyniosły rozkwit gospodarczy Ostrołęki, która w tym czasie stała się jednym z większych miast Mazowsza i drugim co do wielkości (po Łomży) w ziemi łomżyńskiej³.

Powiat ostrołęcki, dla którego Ostrołęka stanowiła od samego niemal początku centrum administracyjno-handlowe, był najrozleglejším powiatem w ziemi łomżyńskiej i czwartym co do wielkości na całym Mazowszu. Liczył prawie 2 tys. km², tj. około 1/3 obszaru dzisiejszego województwa ostrołęckiego⁴.

Był on bardzo słabo zaludniony, głównie ze względu na niemal całkowity brak skupisk ludzkich po prawej stronie Narwi, a więc w części puszczańskiej.

Wprawdzie w XVII wieku Ostrołęka poniosła znaczne zniszczenia wojenne, głównie podczas potopu szwedzkiego, oraz odczuła poważne skutki katastrofalnej zarazy, mimo to była wówczas najludniejszym miastem w ziemi łomżyńskiej, licząc ponad 400 mieszkańców⁵. W tym samym czasie Łomża miała około 300 mieszkańców, Nowogród — 150, zaś Kolno tylko 100.

Kolejne zmiany podziału administracyjnego kraju, które wiązały się z Ostrołęką, nastąpiły dopiero po III rozbiórce Polski. Tereny polskie włączone do Prus utworzyły dzielnicę — Prusy Nowowschodnie (Neuostpreussen), dzielącą się na dwa departamenty: płocki i białostocki. Jednym z powiatów departamentu płockiego był powiat ostrołęcki. Był to duży powiat utworzony z trzech dawnych: ostrołęckiego, ostrowskiego i nurskiego, co do ilości dymów i liczby ludzi największy w departamencie ⁶. Poza Ostrołęką na tym terenie było jeszcze 6 miast: Andrzejewo, Brok, Czyżew, Nur, Ostrowia (dzisiejsza Ostrów Mazowiecka) i Myszyniec.

W czasach Księstwa Warszawskiego Ostrołęka pozostała nadal miastem powiatowym departamentu płockiego, zaś po utworzeniu Królestwa Polskiego — miastem powiatowym województwa płockiego. W 1837 roku województwa przemianowano na gubernie, tak więc Ostrołęka znalazła się w guberni płockiej; zaś po dokonaniu w 1866 roku reformy podziału administracyjnego, weszła w skład nowo utworzonej guberni łomżyńskiej.

Utworzony w Polsce niepodległej powiat ostrołęcki należał do województwa białostockiego. Powierzchnia jego w latach 1918 — 1931 wynosiła 1632,5 km². Składał się z miasta Ostrołęki i 11 gmin. W 1931 roku, po rozwiązaniu powiatu kolneńskiego, powiat ostrołęcki powiększono o 3 nowe gminy, przez co obszar zwiększył się o 2281 km² ⁷. Z dniem 1 kwietnia 1939 roku, w wyniku zmiany podziału administracyjnego kraju, powiat ostrołęcki przyłączony został wraz z powiatem łomżyńskim i ostrowskim do województwa warszawskiego ⁸.

W okresie międzywojennym z ciekawą koncepcją dotyczącą zmian podziału administracyjnego powiatu ostrołęckiego i sąsiednich wystąpił znany badacz Kurpiowszczyzny, poseł na Sejm z ramienia Narodowej Demokracji, Adam Chętnik. Wysunął on propozycję utworzenia starostwa kurpiowskiego. Sprawa ta poruszana była w prasie, na różnych zjazdach, m.in. Związku Puszczańskiego ⁹ oraz w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Zdaniem Chętnika w skład tego starostwa powinny wchodzić następujące gminy: Baranowo, Jednorożec i Zaręby z powiatu przasnyskiego, Turośl, Łyse, Gawrychy i część gminy Czerwone z kolneńskiego, Dylewo, Myszyniec, Nasiadki, Wach i kilka wiosek gminy Nakły z powiatu ostrołęckiego oraz pół parafii nowogródzkiej z różnych gmin powiatu łomżyńskiego. "Byłoby to — według autora projektu — wcale ładne starostwo o jednolitym obszarze geograficzno-przyrodniczym, rolniczo-leśnym i etnograficznym. Taki teren byłby łatwy do gospodarowania, przeprowadzenia planów gospodarczych, jednakowych zarządzeń administracyjnych, podatkowych, samorządowych itp." ¹⁰. Wprowadzenie powyższego projektu wiązałoby się z koniecznością likwidacji powiatu kolneńskiego (co i tak nastąpiło w 1931 r.), którego część weszłaby do nowo utworzonego powiatu kurpiowskiego, część do łomżyńskiego i część do szczuczyńskiego.

Chętnik nie określił terminu realizacji tego projektu twierdząc jedynie, że trzeba zacząć "...aż się cokolwiek wzmocni państwo"; natomiast uważał, iż natychmiast powinien powstać osobny zarząd ds. kurpiowskich ¹¹. Niestety, ani tego projektu, ani projektu z utworzeniem powiatu kurpiowskiego nie zrealizowano. Przeciwników było dużo m.in. w Ostrołęce, Kolnie i Przasnyszu.

Po II wojnie światowej powiat ostrołęcki zachował swój obszar taki, jak przed wojną. Nadal należał również do województwa warszawskiego. Pewne jednak jego uszczuplenie nastąpiło w 1948 r., kiedy to, po reaktywowaniu powiatu kolneńskiego, przeszły do niego trzy gminy: Łyse, Turośl i Gawrychy.

W 1965 roku pod auspicjami Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich powstała Międzypowiatowa Rada Współpracy Regionu Mazursko-Kurpiowskiego. Głównym jej celem była ściślejsza integracja części ziem należących przed wojną do Prus Wschodnich (powiaty Pisz i Szczytno) z Macierzą. Chodziło zarówno o integrację społecz-

no-polityczną, jak i gospodarczą. Dotyczyło to 5 powiatów: ostrołęckiego, przasnyskiego, kolneńskiego, piskiego i szczytnowskiego, "stykających" się ze sobą na pograniczu Kurpi i Mazur. Należały one administracyjnie do trzech różnych województw: warszawskiego, białostockiego i olsztyńskiego. We wszystkich tych powiatach występowały podobne problemy gospodarcze. Były to tereny rolnicze o stosunkowo słabym rozwoju przemysłu i zacofanej infrastrukturze społeczno-kulturalnej i technicznej. Współpraca Regionu Mazursko-Kurpiowskiego dotyczyła różnych dziedzin: rolnictwa, kultury, oświaty, kultury fizycznej, drogownictwa i innych.

Jedną ze spraw podjętych na naradzie kierowników Powiatowych Inspektoratów Wodnych Melioracji wiosną 1970 roku były problemy dotyczące przerzutu wody z Wielkich Jezior Mazurskich na Kurpie ¹².

W drugiej połowie lat 60-tych rozpoczęto precyzowanie regionalnych podziałów gospodarczych. Między innymi dokonano regionalizacji wewnętrznej regionu warszawskiego, wyodrębniając 5 podregionów: stołeczny, płocki, siedlecki (podlaski), ciechanowski i ostrołęcki (kurpiowski). Ten ostatni podregion obejmował 6 powiatów: ostrowsko-mazowiecki, wyszkowski, pułtuski, makowsko-mazowiecki, ostrołęcki i przasnyski. Znajdował się on w północno-wschodniej części województwa warszawskiego i obejmował obszar o powierzchni około 7,2 tys. km², czyli 1/4 ogólnej powierzchni województwa. Liczba mieszkańców wynosiła w 1966 r. 409 tys., tj. 16,5% ludności województwa warszawskiego ¹³.

Pod względem gospodarczym podregion ostrołęcki miał charakter wybitnie rolniczy, przy czym rolnictwo to charakteryzowało się niską wydajnością zarówno w produkcji roślinnej, jak i zwierzęcej. Niski był udział gruntów ornych w areale ogólnym, który np. w powiecie ostrołęckim wynosił zaledwie 32%, natomiast stosunkowo dużo było lasów i użytków zielonych. Struktura zasiewów była produkcyjnie uboga. Przeważały zboża, głównie żyto oraz ziemniaki, stanowiące w sumie około 2/3 wszystkich upraw ¹⁴.

Tabela 1. Struktura upraw.
Powierzchnia zasiewów w 100%.

Powiaty	Zboża 4		Pszenica		Ziemniaki		Bur. cukr.	
	1950	1965	1950	1965	1950	1965	1950	1965
Makowski	53,8	53,3	6,2	5,6	13,2	18,4	1,6	3,8
Ostrołęcki	54,0	56,9	5,4	4,5	22,2	24,3	0,4	0,4
Ostrowski	54,8	58,0	7,3	7,3	18,9	21,2	0,7	2,9
Przasnyski	57,0	52,2	6,0	3,9	15,8	20,1	1,8	5,9
Pułtuski	54,6	52,8	5,8	6,0	16,1	20,1	1,2	4,8
Wyszkowski	54,4	56,5	3,2	3,1	22,2	26,7	0,0	0,0
Podregion	54,8	54,3	5,7	5,1	18,1	21,8	0,6	3,0
Województwo	58,3	54,1	7,5	5,2	21,1	21,2	1,3	3,3

Źródło: Rozwój gospodarczy powiatów w latach 1950-1965, GUS Warszawa, s. 173-174

W hodowli obsada bydła i trzody chlewnej odpowiadała mniej więcej wskaźnikom wojewódzkim, chociaż ze względu na naturalne warunki środowiska geograficznego pogłowie zwierząt, w tym głównie bydła, powinno być znacznie większe.

Stosunkowo słaby poziom rolnictwa w podregionie spowodowany był dużym rozdrobieniem gospodarstw rolnych, niskim stanem mechanizacji i wyposażenia technicznego oraz kultury rolnej.

Niewysoki był także poziom industrializacji tego podregionu. Najbardziej rozwinięty był przemysł w Ostrołęce, głównie za sprawą Ostrołęckich Zakładów Celulozowo-Papierniczych i Elektrociepłowni. Wyszków posiadał przemysł drzewny i szklarski, Ostrow Mazowiecka betoniarnię i metalowy przemysł terenowy, Przasnysz — przemysł drzewny, młynarski i drobne wytwórnie spółdzielcze, Pułtusk — filię warszawskich ZWLE im. Róży Luksemburg, a w powiecie makowskim, tuż przy granicy przasnyskiego i ciechanowskiego, w Krasińcu, znajdowała się cukrownia. Z innych drobniejszych zakładów odnotować można cegielnię w Węgrzynowie pod Makowem, tartaki głównie w powiecie wyszkowskim i przasnyskim oraz małe zakłady odzieżowe we wszystkich miastach. Przemysł spożywczy to przetwórnice owocowo-warzywne w Myszynie, Ostrołęce, Dalekiem i Ostrowi Mazowieckiej, mleczarnie we wszystkich miastach powiatowych oraz Chorzelach, Baranowie i Gąsiewie, jak też niewielkie zakłady przemysłu mięsnego¹⁵.

Największym i najlepiej rozwijającym się miastem regionu była Ostrołęka. Tempo jej rozwoju było niemal identyczne jak pobliskiej Łomży, z tym, że Łomża górowała nieco nad Ostrołęką liczbą mieszkańców (23,7 tys. w Łomży oraz 18,6 tys. w Ostrołęce w 1967 r.) oraz tradycjami guberalnymi z lat 1866-1915; natomiast Ostrołęka była lepiej położona pod względem komunikacyjnym. Tradycje podregionalne w Ostrołęce w latach 60-tych były jeszcze słabo rozwinięte. Jedynie w szkolnictwie ponadpodstawowym zlokalizowano w Ostrołęce kilka kierunków kształcenia, przygotowanych z myślą o przyszłych funkcjach przemysłowych miasta i podregionu. Należały do nich technika: elektryczne, mechaniczne, budowlane i przemysłu papierniczego, z pomaturalną Państwową Szkołą Techniczną.

W 1966 r. Ostrołęka uznana została oficjalnie stolicą podregionu kurpiowskiego w województwie warszawskim. W tym też czasie nastąpił proces deglomeracji warszawskich zakładów pracy, z których kilka zlokalizowano na terenach obecnego województwa ostrołęckiego. O ile w latach 1960-1970 w naszym regionie oddano do użytku tylko kilka zakładów, tj. Zakład Urządzeń Radiolokacyjnych "ZURAD" i filię Kombinat Maszyn Budowlanych "BUMAR" w Ostrowi Mazowieckiej, Fabrykę Mebli w Wyszkowie, Spółdzielnię Pracy "MOTOTRANSPORT" w Różanie oraz Celulozownię w Ostrołęckiej Fabryce Celulozy i Papieru, o tyle w latach 1971-1975 na tym terenie wybudowano i oddano do użytku kilkanaście zakładów przemysłu spożywczego, maszynowego, materiałów budowlanych, meblarskiego itp.¹⁶.

W końcu lat 60-tych i na początku 70-tych Ostrołęka stawała się stopniowo stolicą regionu. Szczególnie widoczne to było w rozwoju przemysłu. Ze wspomnianych wcześniej kilkunastu zakładów aż 6 wybudowano i oddano do użytku w Ostrołęce. Była to "Elektrownia B", której budowę rozpoczęto w 1968 r., a w 1972 r. uruchomiono kolejno 3 turbozespoły o łącznej mocy 600 MW, tworząc zespół energetyczny o zdolności produkcyjnej 3 mld kWh. Inne zakłady to: Proszkownia Mleka, Zakłady Mięsne, Wytwórnia Elementów Wielkopłytyowych, Zakład Betonów Komórkowych i Zakłady Wapienno-Piaskowe.

W ślad za rozwojem przemysłu szybko wzrastała liczba mieszkańców miasta Ostrołęki. W 1960 wynosiła ona 15.216 osób, wzrastając przez 10 lat do 1970 roku o około 50% i osiągając liczbę 22.160, by w ciągu następnych 5 lat (1970-1975) zanotować przyrost

niemal identyczny jak w poprzedniej dekadzie, tj. o prawie 6 tys. osób, osiągając liczbę 28.040 osób¹⁷.

W ślad za rozwijaniem się przemysłu zaczęło występować wiele zjawisk towarzyszących. I tak np. udało się zagospodarować nadwyżki siły roboczej, występujące przede wszystkim w północnej części powiatu ostrołęckiego, na ubogich ziemiach Puszczy Zielonej. Wytworzyła się przy tym dość liczna kategoria chłopo-robotników. Łączenie pracy na roli i w przemyśle wpływało na nierytmiczność pracy w zakładach pracy i obniżało wyniki gospodarki rolnej. Rozwojowi przemysłu nie towarzyszył odpowiednio dynamiczny rozwój rolnictwa i usług. Stopień wyposażenia zarówno Ostrołęki, jak też innych miast i osiedli w całym regionie, był jednym z najniższych w kraju.

Nowo utworzone zakłady pracy potrzebowały dużo pracowników. Część z nich dojeżdżała koleją, druga część, większa — komunikacją samochodową. Wybudowano także hotele robotnicze. Najistotniejszą sprawą było tu jednak szeroko rozwinięte budownictwo mieszkaniowe. Jego efekty stały się zauważalne w drugiej połowie lat 60-tych i na początku 70-tych. W latach 1966-1970 wybudowano w Ostrołęce około 2.000 mieszkań w budownictwie spółdzielczym, zakładowym i komunalnym. Dla ułatwienia procesu budownictwa mieszkaniowego na początku lat 70-tych przeniesiono z Ostrowi Mazowieckiej Przedsiębiorstwo Budownictwa Ogólnego. Mimo to budownictwo nie rozwiązało problemów mieszkaniowych miasta, przede wszystkim dlatego, że znaczna część zasobów mieszkaniowych przeznaczona została dla osób spoza Ostrołęki.

Wraz z budownictwem mieszkaniowym, choć znacznie wolniej, realizowane było budownictwo towarzyszące. W latach 1966-1975 oddano do użytku m.in. Dom Rzemiosł, Szpital Powiatowy, Poczta, Dom Nauczyciela, Dom Sportowca, dworzec PKS, restaurację "Luna" i budynek Technikum Przemysłu Papierniczego.

Warunki życia mieszkańców miasta uległy pewnej poprawie poprzez włączenie części domów do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, a najwyższych budynków również do sieci ciepłowniczej z Elektrociepłowni. Najgorzej było z bazą kulturalną, która pozostała bez zmian.

O wzroście znaczenia Ostrołęki świadczyły również decyzje organizacyjne, podjęte w tym czasie przez władze wojewódzkie. Przewodniczącym Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, a więc formalnie "głową" powiatu (faktycznie był nią każdorazowy I sekretarz partii) został członek PZPR, podczas gdy dotychczas stanowisko to było zarezerwowane dla członka Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego¹⁸.

Dodany został także drugi etat wiceprzewodniczącego PPRN. Z kolei w Komitecie Powiatowym PZPR utworzony został etat sekretarza ekonomicznego, który dotychczas posiadały jedynie największe i najsilniejsze ekonomicznie powiaty, jak np. Płock, Pruszków czy też Siedlce¹⁹.

Początek lat 70-tych przyniósł nowy podział administracyjny kraju, a konkretnie wsi. Była to druga po wojnie reforma, całkowicie zmieniająca ustalenia poprzedniej z końca 1954 r. Wówczas to zlikwidowano istniejące gminy, wprowadzając na ich miejsce gromady, mniej więcej w stosunku 1:3. Z każdej gminy wydzielono około 3 gromady²⁰. Głównym uzasadnieniem tych zmian było "zbliżenie organów władzy do ludności". Już wkrótce okazało się, że nastąpiło zbyt duże rozdrobnienie gromad. Ujawniły się przy tym takie mankamenty, jak brak wykwalifikowanych kadr, niedostateczne budżety nie zaspokajające potrzeb ludności oraz niedostateczny nadzór ze strony władz powiatowych. Od 1959 roku rozpoczął się więc proces łączenia gromad i zmniejszenia ich liczby o ponad jedną trzecią²¹. Ostatniej korekty sieci gromad i kolejnego ich zmniejszenia dokonano w 1968 roku; natomiast od 1.I.1973 roku wprowadzony został nowy podział

administracyjny na wsi, który na szczęblu gmin w zasadzie nie został zmieniony do dnia dzisiejszego.

Reforma administracyjna przeprowadzona w 1973 roku była, moim zdaniem, obiektywną koniecznością i wynikała z rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. W początkach lat 70-tych wzrosło na wsi zapotrzebowanie na określonego poziomu usługi, m.in. w handlu, rzemiośle, oświacie, zdrowiu i kulturze, co spowodowało ich koncentrację w wybranych ośrodkach o zasięgu ponadlokalnym. Naturalną konsekwencją tego było utworzenie gmin w miejsce gromad.

O ile samą decyzję o przeprowadzeniu tej reformy należy uznać za słuszną, to metody jej realizacji i przyjęte zasady określania granic jednostek stopnia podstawowego wywołały wiele uwag i zastrzeżeń. Podział ten przeprowadzono na podstawie decyzji odgórnych, nie opierających się na żadnych naukowych podstawach (ekspertyzach) i bez szerokiej dyskusji publicznej. Był nie w pełni racjonalny i nie odpowiadał wszystkim ówczesnym oraz przyszłym potrzebom, wynikającym tak ze społecznego, jak i gospodarczego rozwoju państwa. Nie został również dostosowany do współczesnych i przyszłych potrzeb samorządu terytorialnego. Nie spełniał swojej roli narzędzia prawidłowego funkcjonowania państwa.

Wprawdzie reforma usunęła zasadnicze błędy rozdrobnienia struktury administracyjnej wsi, ale nie była przeprowadzona zbyt konsekwentnie, czego dowodem było pozostawienie zbyt dużej ilości małych gmin. Poza tym utworzenie właściwych terytorialnie jednostek utrudnione było koniecznością zachowania granic powiatów. Wprawdzie spełnione zostało kryterium dostępności obywateli do urzędów, ale w wielu przypadkach nie uzyskano struktury opartej na dobrze wyposażonych w usługi społeczne i gospodarcze ośrodkach gminnych.

Powoływanie gmin poprzedzone zostało wieloma czynnościami organizacyjnymi. Powiatowe władze partyjne i administracyjne wytypowały kandydatów na naczelników i sekretarzy gmin, którzy następnie zostali centralnie przeszkoleni. Pierwotne założenie dotyczyło wszystkich kandydatów, którzy legitymowali się wyższym wykształceniem. Praktycznie jednak okazało się to niemożliwe ze względu m.in. na stosunkowo niewysokie płace, które nie były konkurencyjne dla plac w przemyśle, MO, bądź też w spółdzielczości. Wśród naczelników i sekretarzy zdecydowanie przeważali członkowie PZPR, nieliczni byli bezpartyjni bądź należący do ZSL.

Jak już wcześniej wspominałem, podział administracyjny na gminy zachował się, właściwie bez zmian, do chwili obecnej. Ostrołęka zaś, jako stolica regionu, nadal się umacniała.

O zwiększeniu rangi Ostrołęki jako stolicy podregionu świadczy wiele przedsięwzięć z dziedziny nie tylko ekonomii, ale i szeroko rozumianej nadbudowy. Należał do nich fakt przeniesienia do Ostrołęki siedziby oddziału "Trybuny Mazowieckiej". Gazeta ta, będąca organem Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR, wychodziła od 1 września 1953 r. W roku 1967 powstał tzw. kurpiowski oddział "Trybuny Mazowieckiej" z siedzibą w Pułtusk, obejmujący powiaty: makowski, ostrowski, pułtuski, wyszkowski i ostrołęcki. W 1972 r. siedziba jego została przeniesiona do Ostrołęki. Równocześnie odszedł powiat pułtuski, a przybył przasnyski, czyli znalazły się te powiaty, które w trzy lata później utworzyły województwo ostrołęckie²².

Dynamiczny przyrost liczby ludności Ostrołęki, w tym w znacznej mierze osób ze średnim i wyższym wykształceniem, spowodował konieczność podjęcia działań w celu stworzenia zorganizowanego środowiska kulturalnego.

Znaczne pole do działania miał, powołany w końcu 1970 roku — tytułem eksperymentu — Powiatowy Komitet Kultury i Sztuki skupiający przedstawicieli poszczególnych

placówek kulturalnych, zakładów pracy, związków zawodowych i organizacji młodzieżowych. Celem Komitetu było stworzenie silnego ogniska kulturalnego, ożywającego istniejące już placówki, takie jak: domy kultury, świetlice, kluby itp. Zajął się on także kultywowaniem i popularyzowaniem kurpiowskiej sztuki ludowej.

O wzroście znaczenia Ostrołęki świadczyło zlokalizowanie w niej różnych imprez rangi wojewódzkiej. W 1973 roku odbyła się w Ostrołęce III Wojewódzka Spartakiada Młodzieży z udziałem reprezentacji ze wszystkich 33 powiatów województwa warszawskiego. Impreza ta wpłynęła korzystnie na poprawę bazy sportowej. Dokonano remontu i renowacji boisk szkolnych, wybudowano urządzenia lekkoatletyczne na stadionie miejskim oraz trybunę i hotel Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji.

W celu pełniejszej popularyzacji bogatej kultury kurpiowskiej organizowano wojewódzki festiwal folklorystyczny oraz dni literatury kurpiowskiej. W tej drugiej imprezie uczestniczyli wybitni pisarze polscy.

W 1971 roku odbyła się w Ostrołęce wyjazdowa sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie ²³.

Rozpoczęto przygotowania do zorganizowania w Ostrołęce Muzeum Regionalnego oraz Stacji Naukowej Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych Mazowieckiego Towarzystwa Kultury, jak też Szkoły Muzycznej I stopnia ²⁴.

W 1967 roku ukazało się pierwsze wydanie monografii Ostrołęki pt. "Ostrołęka — dzieje miasta" autorstwa Zofii Niedziałkowskiej, która to publikacja zyskała duże uznanie historyków i badaczy-regionalistów oraz miłośników miasta i regionu ²⁵. Drugie wydanie tej publikacji ukazało się w roku 1975.

Największą imprezą zorganizowaną w Ostrołęce w czasie jej funkcjonowania jako stolicy podregionu były obchody 600-lecia nadania jej praw miejskich, których kulminacyjny moment wypadł na 26 maja 1973 roku. Przygotowania do tych obchodów rozpoczęto już na początku 1971 roku. W programie obchodów znalazły się m.in. uroczysta sesja Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej, odsłonięcie pomnika gen. Józefa Bema i "Czwartaków" ²⁶, wodowanie statku m/s Ostrołęka, wydanie okolicznościowego medalu, kasownika pocztowego i różnych pamiątek. Odbyło się także wiele różnorodnych imprez kulturalnych, sportowych, turystycznych itp.

Ciekawą koncepcję rozwoju regionu warszawskiego, w tym podregionu ostrołęckiego, opracowała Pracownia Planu Regionalnego m.st. Warszawy i Województwa Warszawskiego. Zakładała ona przekształcenie Ostrołęki w silny ośrodek przemysłowy i usługowy, oparty na istniejących na tym obszarze nadwyżkach siły roboczej. Przewidywała wydadne nasilenie urbanizacji i uprzemysłowienia całego podregionu, w tym rozwój przemysłu materiałów budowlanych jako jednego z elementów specjalizacji podregionu. W dziedzinie rolnictwa planowana była intensyfikacja produkcji rolnej, szczególnie hodowli bydła, po usunięciu niedoborów wody przez przerzut na obszar podregionu wody z Wielkich Jezior Mazurskich. W turystyce zamierzano zorganizować ośrodki wypoczynku i rekreacji w celu wykorzystania naturalnych warunków, takich jak: duże obszary leśne, gęsta sieć rzeczna, w tym dwie z pięciu największych rzek w Polsce — Bug i Narew.

W zakresie struktury przestrzennej rozwój i przemiana miały spowodować koncentrację produkcji, polaryzację usług w Ostrołęce, która miała stać się nie tylko ośrodkiem podregionalnym, ale w perspektywie pełniej wykształconym ośrodkiem regionu podstawowego o promieniu oddziaływania około 50 km.

Awans Ostrołęki do rangi pełnego regionu spowodowałby przemiany w delimitacji obecnego podregionu, które powinny zmierzać do zwiększenia obszaru tej jednostki regionalnej (z około 7 tys. km² do 7.600 km²). Pociągnęłoby to za sobą włączenie do podregionu miast Łomży i Zambrowa oraz zachodniej części powiatu kolneńskiego, należącego już wcześniej do powiatu ostrołęckiego w latach 1931-1939 i 1945-1948.

Zmiany te wzmocniłyby funkcje przemysłowe podregionu, ale równocześnie włączenie Łomży osłabiłoby w początkowym okresie polaryzację regionu wokół Ostrołęki. Równocześnie położenie Ostrołęki stałoby się bardziej środkowe i mogłaby ona być nie tylko głównym miastem regionu, ale w znacznym stopniu jego centralnym ośrodkiem.

W 1970 roku zostały opracowane perspektywiczne plany rozwoju podregionów, konkretyzujące plan regionalizacji. W podregionie ostrołęckim planowano kontynuację inwestycji melioracyjnych, umożliwiających intensyfikację gospodarki hodowlanej²⁷. Nastąpić miał wzrost ludności miast podregionu, szczególnie Ostrołęki, Wyszkowa, Małkini i Chorzel; znaczny wzrost zatrudnienia w przemyśle i wszelkiego rodzaju usługach, co wpłynąć miało na dalszą aktywizację gospodarczą tych miast.

Inne zamierzenia to znaczne rozwinięcie przemysłu energetycznego i maszynowego, rozwój Ostrołęki jako silnego ośrodka przemysłowo-usługowego, rozbudowanie sieci dróg, zapewniających dogodnie powiązania pomiędzy miastami podregionu oraz udostępniające atrakcyjne tereny turystyczne²⁸.

Ostrołęka, licząca w 1965 roku 17,9 tys. mieszkańców, osiągnąć miała w 1985 roku 80 tys. Miał to być największy przyrost w skali województwa. Dla przykładu w innych miastach — ośrodkach podregionalnych zakładano wzrost: w Ciechanowie z 21,2 tys. do 45 tys., w Siedlcach z 35,6 tys. do 80 tys., w Płocku z 55 do 120 tys. mieszkańców. Tak więc przyrost w Ostrołęce miał być ponad 4-krotny, zaś w pozostałych miastach nieco ponad 2-krotny.

Gwałtowny przyrost ludności Ostrołęki miał mieć źródło w znacznym wzroście zatrudnionych w przemyśle. Przewidywano zwiększenie ich liczby z 3,5 tys. w 1965 roku do 19 tys. w 1985 roku, a więc ponad pięciokrotne, przy nieco ponad trzykrotnym w Siedlcach (z 2,5 tys. do 8 tys.) i ponad dwukrotnym w Płocku (z 11 do 27 tys.)²⁹.

Również w dalszej perspektywie Ostrołęka miała się dynamicznie rozwijać, by osiągnąć w 1975 roku 30 tys. mieszkańców, dochodząc następnie do 150, a nawet 180 tys.³⁰

Stwierdzić należy, iż oddziaływanie Ostrołęki na otaczające ją powiaty było, przez cały okres funkcjonowania podregionów, dość słabe. Określając terminem polaryzacji scentralizowanie usługowych powiązań wewnątrzregionalnych wokół pewnego centrum, którym zazwyczaj jest główny ośrodek, a więc największe miasto na danym terenie, region ostrołęcki uznać należało za bardzo słabo spolaryzowany. Prawidłowością przy tym jest, iż niska polaryzacja wiąże się ze słabym poziomem zagospodarowania; tak też było w przypadku podregionu Ostrołęki.

Właściwy podział terytorialny kraju jest sprawą bardzo istotną ze względu na funkcje, jakie spełnia w zarządzaniu państwem. Zawsze był on przedmiotem zainteresowania władz państwowych i opinii społecznej. Kształtuje on podstawowe relacje zarządzania określonym terytorium, wpływa na zakres uprawnień władz centralnych i terenowych. Jest podstawą autonomii społeczności lokalnych i ich udziału w zarządzaniu sprawami lokalnymi. W sferze obsługi obywateli z podziału tego wynikają terytorialne ramy kontaktów mieszkańców z organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami.

O podziałach administracyjnych decydują różne kryteria. Abstrahując od raczej drugorzędnych, takich jak np. warunki geograficzne czy komunikacyjne, do najważniejszych należą: naukowe, gospodarcze i polityczne. Priorytet powinny mieć dwa pierwsze, w praktyce natomiast najczęściej decydowały kryteria polityczne, co szczególnie jaskrawo uwidoczniło się w 1975 roku.

PRZYPISY

1. Dystrykt łomżyński wzmiankowany jest od 1414 r., a ziemia łomżyńska od 1438 r. (J. Kapica. Milewski, Herbarz, wyd. Z. Gloger, Kraków 1870 r., s. 60).
2. Inne powiaty tej ziemi to łomżyński, nowogrodzki i zambrowski.
3. Lustracja województwa mazowieckiego 1565 r., część II, wyd. I, I. Gieysztorowa, A. Żablicka, Warszawa 1968 r., s. 41-45.
4. Źródła dziejowe, t. XVI, Warszawa 1881, cz. I, s. 5-7.
5. S. Pazyra, Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX w., Lwów 1939 r., s. 338-345.
6. Al. Kociszewski, Mazowsze w epoce napoleońskiej, Ciechanów 1976 r., s. 34.
7. Pierwszy Powszechny Spis RP z dnia 30.IX.1921 r., Drugi Powszechny Spis Ludności RP z dnia 9.XII.1931 r.
8. Dziennik Ustaw 1938 r., nr 27, poz. 240.
9. Związek Puszcząński była to organizacja utworzona w 1919 r. w Kadzidle i licząca kilkuset członków, głównie mieszkańców Kurpiowszczyzny.
10. A. Chętnik, Warunki gospodarczo-kulturalne na pograniczu kurpiowsko-mazurskim, Łomża 1927 r., s. 113.
11. jw.
12. Trybuna Mazowiecka z 9.VI.1970 r.
13. J. Pińkowski, Podstawowe kierunki persektywicznego rozwoju województwa warszawskiego, w: Rocznik Mazowiecki, T. III 1970 r., s. 15.
14. St. Berezowski, Formowanie się regionu Ostrołęki, w: Rocznik Mazowiecki, T. III 1970 r., s. 47.
15. Jw., s. 51.
16. St. Jezierski, Rozwój i rozmieszczenie przemysłu, w: Rozwój społeczno-gospodarczy województwa ostrołęckiego w latach 1944-1979, Ostrołęka 1979 r., s. 79. Do najważniejszych zakładów należały: Zakład Wyrobów Azbestowo-Cementowych w Małkini, Zakład Wytwórczy Aparatury Rozdzielczej w Przasnyszu, Zakład Zespołów Napędowych FSO w Wyszkowie i Zakład Mechanizacji Budownictwa "ZREMB" w Makowie Mazowieckim.
17. Rocznik Statystyczny powiatu ostrołęckiego 1971 r., 40 lat miasta Ostrołęki 1944-1984, Ostrołęka 1984 r.
18. W 1968 roku odwołany został ze stanowiska przewodniczący PPRN członek ZSL Ryszard Kitliński, a nowym przewodniczącym został członek PZPR Edmund Molek.
19. Pierwszym sekretarzem ekonomicznym PZPR w Ostrołęce w 1973 r. został Stanisław Rzepnikowski.
20. I tak np. w kraju z 3001 gmin utworzono 8799 gromad, a na ziemiach obecnego województwa ostrołęckiego powstało około 100 gromad z 36 gmin (pod uwagę wzięłem gminy z powiatów: ostrołęckiego, ostrowskiego, pułtuskiego, makowskiego i przasnyskiego).
21. W kraju w samych tylko latach 1959-1961 (kiedy to jednak proces łączenia gromad był najbardziej intensywny) zlikwidowano ich około 3500; w samym powiecie ostrołęckim zlikwidowano 23, a w ostrowskim — 29.
22. J. Kijowski, Z dziejów piśmiennictwa na terenach obecnego województwa ostrołęckiego, maszynopis, s. 16.
23. O sesji szerzej w: Wyjazdowa sesja WRN w Ostrołęce, Trybuna Mazowiecka 1971, nr 245, s. 1,2.
24. Muzeum to otwarte zostało w 1975 roku jako Muzeum Okręgowe.

25. Z. Niedziałkowska, Ostrołęka — dzieje miasta, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967 r.

26. "Czwartacy" był to 4 Pułk Piechoty Liniowej, szczególnie zasłużony w bitwie ostrołęckiej.

27. Program wyborczy, Warszawski Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu, Warszawa 1969 r., s. 26.

28. Jw.

29. Województwo warszawskie, osiągnięcia i perspektywy rozwoju, Warszawa 1969, s. 126.

30. Z. Niedziałkowska, Ostrołęka — dzieje miasta, Wydanie II, Warszawa 1975 r., s. 280.